

PAX HISPANOAMERICANA

A (SPANYOL) HABSBERGOK ÖRÖKSÉGE KÖZÉP- ÉS DÉL-AMERIKÁBAN

LIKTOR ZOLTÁN ATTILA

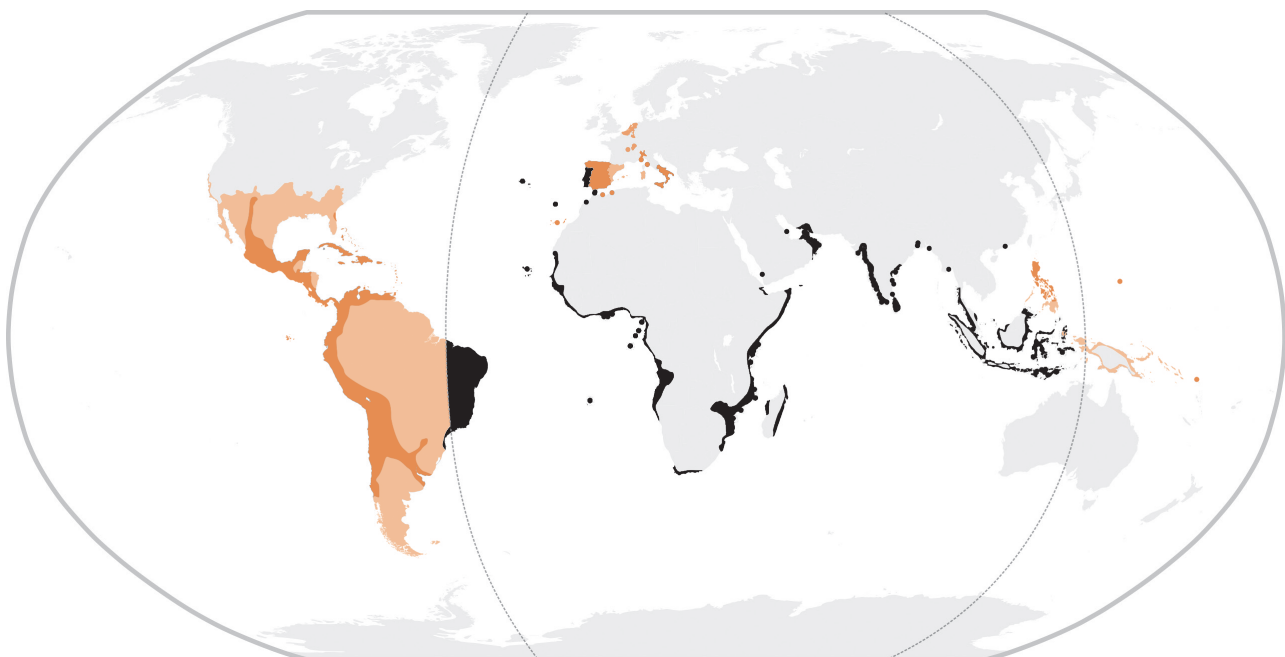
Amikor az európaiak sötét gyarmatosító múltjáról, a népiirtásról, világrészek kifosztásáról, rabszolgaságról, rasszizmusról esik szó az angolszászok dominálta nemzetközi beszédterben, főként a spanyolokat szokás szégyenpadra ültetni. Ennek eredője a mintegy 500 évvel ezelőtt kitalált és később igencsak felfűjt, az Itáliából Németországon, Németalföldön és Franciaországon át Angliába eljutott és ott később kiterjesztett, egészen máig ható, világméretű politikai marketingtermék, a spanyolelles fekete legenda, amely az amerikai spanyol múlt meghamisítását célozza.¹ De vajon gyarmatosítás volt-e a (spanyol) Habsburg-korszak (1517–1700) Amerikában?

GYARMATOSÍTÁS HELYETT MESSIANISZTIKUS IMPERIALIZMUS

A földrajzi felfedezéseket a gyarmatosítással és a globális kapitalizmussal, a világgazdaság kialakulásával szokás összekötni – amely csak annak a következménye –, ám azokat valójában a 15–16. században még az iszlámmal szembeni küzdelem fűtötte, amelynek az oszmánok megjelenése és elöretörése adott új lendületet. Ez sarkallta arra azokat a nagyformátumú egyházfőket (V. Márton), különösen a spanyol (valenciai) származású pápákat (III. Kallixtus, VI. Sándor), hogy (új)fént rávegyék az európai uralkodókat az iszlámmal szembeni védelemre/küzdelemre és a katolicizmus terjesztésére, új népeket nyerve meg az ügynek. Számos tényezőnél fogva (földrajzi fekvés, technológiai újítások, hajózási ismeretek) csak az ibériai (portugál, spanyol) királyságok jöhettek szóba. A cél az volt, hogy az iszlámot India felé, Afrika megkerülésével lépják át az ibériai hatalmak, akiket (a genovai és velencei kereskedő köztársaságokkal ellentétben) nemcsak a Kelettel való kereskedelem, hanem globális stratégiai gondolkodás és vallási meggyőződés (is) motivált, ez utóbbi különösen a spanyolokat. A sok évszázados küzdelem – Hispánia visszahódítása a móroktól –, a *reconquista* csak a 15. század végén teljesedett be, ami rányomta bélyegét a hispán öntudatra, amelynek két tartóoszlopa így a korona és a római katolicizmus lett.

Az 1492-es évhez három kulcsfontosságú esemény kapcsolódott, amely évszázadokra kihatással volt, és ami a spanyol politikai gondolkodást keretezte. Egyfelől maga a *reconquista* beteljesedése, amely lehetővé tette, hogy a spanyolok erőt vetítsenek ki az óceánon túlra. Másrészt az etnikailag és kulturálisan meglehetősen összetett, részben párhuzamos, részben erősen keveredett

1 Marcello Gullo OMODEO: *Madre Patria. Desmontando la leyenda negra desde Bartolomé de las Casas hasta el separatismo catalán*. Espasa, Barcelona, 2021.

A spanyol (narancs) és a portugál (fekete) világbirodalom birtokai a 16. század végén a tordesillasi szerződés felosztása szerint (Wikimedia Commons)

társadalom (sok százazres zsidó és muszlim lakosság a keresztény lakosság mellett) teljes politikai és etnikai egységbe kovácsolása a katolikus vallás felvételére történő kötelezéssel. Harmadrészt pedig Amerika felfedezése. A portugálok délre indulva és kelet felé fordulva már 1488-ban túljutottak a Jóreménység fokán Afrikában, de visszafordultak, és csak újabb évtized múlva, 1498-ban érték el Indiát, nem sokkal később, 1500-ban dél-nyugati irányba hajózva pedig Brazíliát. Mind a spanyolok, mind a portugálok Indiát keresték, innen az Amerikát jelentő Indiák és az amerikai őslakosságot illető indián elnevezés. VI. Sándor pápa 1493-ban kiadott *Inter caetera* kezdetű bullájában ezt a két hatalmat jogosította fel, hogy az újonnan felfedezett területeket birtokba vegyék, méghozzá messianisztikus céllal; „az Isten dicsőségére és a kereszténység terjesztésére”.² A Borgia pápa által meghatározott felosztást később az érintett felek szerződéssel (Tordesillas, 1494) némileg módosították a portugálok javára (a jogi környezetet majd 1750-ben kötött madridi szerződéssel igazítják a fizikai valósághoz), ennek a felosztásnak köszönhetően beszél ma Brazília portugálul, Közép- és Dél-Amerika többi része (szűk kivétellel) spanyolul.

A pápák által szorgalmazott messianisztikus imperializmus eszméje találkozott a spanyol uralkodók középkori eredetű, de az újkorban is lankadatlan kereszties eszméjével. VI. Sándor pápától a *Si convenit* kezdetű bullájával 1496-ban megkapták a „katolikus király” titulust azért, hogy „példájukkal más keresztény uralkodókat is stimuláljanak”, márpedig e középkori szemléletnek és politikai gondolkodásnak döntő szerepe volt az amerikai spanyol uralom kialakításánál. Az ibériai királyságok politikai filozófiája az újkorban is középkori maradt, sőt világosan látható, hogy a 16–17. században megjelenő új eszmék (Machiavelli, Luther, Kálvin, Hobbes, Grotius) haszonelvűségre építő irányzataival szemben – amivel kapcsolatban Max Weber révén a protestantizmus és a kapitalizmus közötti kapcsolat igen ismert – egyre merevebb magatartást tanúsított. A spanyol (Habsburg) világhatalom soha nem lett kapitalista, ellenben a holland, brit, francia entitásokkal. A spanyol Szent Inkvizíció Törvényszékének felállítása (1478), amely egészen 1834-ig (!) működött, a jezsuita rend alapítása (1540) vagy a trentói zsinatra (1545–63) gyakorolt spanyol befolyás ennek egyértelmű megnyilvánulása volt.

A 16. századi salamancai iskola Domonkos-rendi, ferences vagy jezsuita szerzetes természetjogászai és filozófusai (Luis de Alcalá, Martín de Azpilcueta,

² Francisco Javier HERNÁEZ: *Colección de Bulas, Breves y otros documentos relativos a la Iglesia de América y Filipinas*. I. köt. Brüsszel, 1879. 12.

Tomás de Mercado, Domingo de Soto, Francisco Suárez de Toledo, Francisco de Vitoria) a nemzetközi jog és a nemzetközi kapcsolatok tárgyában, valamint az egyetemes emberi jogok körében feltett kérdések és arra adott válaszaik tekintetében évszázadokkal megelőzték a nyugat-európai (angol, francia, holland, skót) gondolkodókat. Ebből a messianisztikus filozófiából fakad minden további kérdés, a politikai és társadalmi berendezkedés, a jogi és épített környezet, amit a Habsburgok 16–17. századi Amerikájában láthatunk. A spanyol királyok ezt a középkori politikai örökséget vitték tovább a kora újkorban is, és még a végrendeleteikben is azt hangsúlyozták, hogy „a monarchia minden erőforrását a kereszténység ügyére és a katolikus egyház védelmére” kell áldozni.³ Azon is érdemes elgondolkozni, hogy amíg a 16. századi reformáció során a protestáns Dániában vagy Angliában százezreket gyilkoltak le állami segédlettel, a Német-római császárságban vagy Franciaországban milliók estek áldozatul a vallási konfliktusoknak, addig az Ibériai-félszigeten vagy az Indiákon, ahol nem volt reformáció, bizony nem voltak vallásháborúk sem.

A PAX HISPANOAMERICANA

Ha összevetjük a spanyolelles fekete legendát és a valóságot, akkor látni fogjuk, hogy a két dolog nem fedi egymást. A fekete legenda alapjául többek között Bartolomé de las Casas dominikánus szerzetes széles körben ismert (az évszázadok alatt több tucat kiadást megért) műve, a *Rövid beszámoló az Indiák elpusztításáról* (1542) szolgált. Eszerint a spanyolok 1) leigázták az ártatlan és idilli ősi indián civilizációkat, ott földi paradicsomból földi poklot csináltak, 2) kegyetlenül kiirtották az indiánokat, 3) az arany utáni éhség jegyében totálisan kifosztották és nyomorba döntötték az amerikai területeket. Ehhez később csatlakozott az, hogy 4) a rasszizmus jegyében fekete rabszolgák millióit hurcolták át a spanyolok Afrikából Amerikába.

Csak hogy az indiánok között nem élő, a nyelvüket egyáltalán nem beszélő, őket meg nem keresztelő, nem gyóntató, nekik szentmisét nem celebráló, az Indiákon alig tartózkodó, a spanyolok megérkezése előtti, valós amerikai állapotokat elhazudó De las Casas általánosító vádjait (soha nem írja le konkrétan, hogy ki, mikor, hol, kivel szemben és mit követett el) már a kortársak cáfolni igyekeztek. Az egyik ilyen személy a császár által 1524-ben Amerikába küldött ferences szerzetesek – a „mexikói tizenkét apostol” – közül való, az indiánok között évtizedekig élő, a nyelvüket elsajátító, az őket igen jól ismerő Toribio de Benavente Motolinia. Az ő művéből, melynek címe *Az Új-Spanyolországi indiánok története* (1536) és a Habsburg I. (V.) Károly királynak/császárnak (1518/19–1556) írott leveleiből (1555) egészen más kép rajzolódik ki. A rengeteg kortárs történeti forrás közül érdemes talán kiemelni Francisco López de Gómara *Az Indiák története* (1552) vagy Pedro Cieza de León *Peru krónikája* (1553) című munkáit is. Még érdekesebbek a quechua, spanyol és latin nyelven beszélő és író mestizo Inca Garcilaso de la Vega (1539–1616) művei (például a *Comentarios reales de los incas*. 1609). Még fontosabb primer források az Indiák törvényei, amelyben az uralkodók rendezték a jogi kereteket (*Recopilación de las Leyes de los Reynos de las Indias*. 1841).

Szögezzük le: Amerikát nem a spanyolok hódították meg, hanem az indiánok. Cortés valójában azt sem tudta, merre jár, mit lehet enni, nem volt sem nyelv-, sem pedig helyismerete. Ő csak azt ismerte fel zseniálisan, hogy az aztékok – egy elnyomó kisebbség – terror alatt tartanak más, többségben lévő, de különböző, megosztott indián törzseket, akiktől emberáldozatokat követelnek. A kanibalizmus (korábban) más földrészekben is jelen volt, de az aztékok és a maják voltak azok, akik azt állami politika rangjára emelve (!) profi hadsereget működtettek a végrehajtására, a közép-amerikai piramisokat

**pápák által szorgalmazott
messianisztikus imperializmus** ””

3 Idézi: Manuel Fernández ÁLVAREZ: *Testamento de Felipe III*. Editora Nacional, Madrid, 1982. 35.

arra használták, hogy a szívet kivágva élő emberek tömegét áldozzák fel, akiket végül meg is ettek, a kortárs Toribio de Benavente ezt részletesen leírja. Az indok az volt, hogy azért kell „vérrel öntözni a földet, hogy legyen eső és termés”. Az aztékok ellen vonuló „spanyol” sereg 99 százaléka az aztékoktól addig terrorizált indiánokból állt, mégpedig Cortés szövetségese, ifjú Xicohténcatl, tlaxcalai indián hadúr vezetése alatt. Peruban hasonló forgatókönyv érvényesült. A spanyolok megérkezésekor (1532) már évek óta tartó polgárháború dúlt az inka birodalomban, a nagy inka uralkodó, Huayna Capac 1527-ben bekövetkezett halála után annak fiai, Atahualpa és Huáscar civakodtak a hatalomért, amely véres küzdelem Atahualpa győzelmével ért véget, aki az ellenoldal vezéreit különös kegyetlenséggel ölette meg, Huáscart pedig megkötözve a folyóba dobatta. A spanyolok – a hozzájuk csatlakozó indián seregekkel az oldalukon – ezt a gyilkos és zsarnok Atahualpát fogták el és végezték ki. Minderről a kortárs Francisco López de Gómara részletesen ír. A spanyolok nem népiirtásba fogtak – miért is tették volna –, hanem a katolikus vallás egyesítő eszméjével véget vetettek az addigi sok évszázados indián törzsi háborúknak. Annak a népiirtásnak Amerikában, ami ott az aztékok, maják, illetve bizonyos karibi és dél-amerikai indián törzsek (araucanos, charrúas, chibchas, guaraníes, tupinambá, yaros) között a háborúskodás és a kanibalizmus jegyében folyt. A spanyolok érkezése előtt nem ismerték az irgalmat Amerikában, ott semmiféle emberi jogok nem léteztek, a guaraní indiánok megtartották az áldozatok fejét trófeának, az Amazonas menti indián törzsek nagy részénél pedig a hadifoglyokat megkínózták, mielőtt megették. Egyes indián törzsek nem (csak) a trópusi gyümölcsöket ették, mint ahogy azt De las Casas hazudta, hanem egymást.

a katolikus vallás egyesítő eszméje

Amerikában a „spanyol” hódítást és az uralom kialakítását követő évszázadok alatt soha addig nem látott békekesség köszöntött, nem voltak belső háborúk, sem pedig „megszálló” spanyol hadsereg. A birodalmi sereg végig

Európában volt, mivel Amerikában nem volt rá szükség. Bár kezdetben voltak ellenzői a spanyol uralomnak, elszigetelt felkelések időről időre a későbbiekben is előfordultak (nem mintha Európában ne lettek volna felkelések), az indiánok tömegesen csatlakoztak a katolicizmust elhozó spanyolokhoz, akik azt hirdették, hogy Krisztus feláldozta magát az egész emberiségért, így az indiánokért is, emberáldozatokra (tehát) nincs semmi szükség. Ez élesen szemben állott azon törzsi államszerveződések (aztékok, maják) fő törekvésével, hogy egy esztelen hamis ideált kergetve, annak kedvét keresve a piramisok költőirán előbb-utóbb feláldozzák egész Amerikát. Az inkák egyébként főként gyermekeket áldoztak fel (egészen pontosan fojtottak meg) az „istenek kedvét keresve”.⁴

Spanyolországban ma október 12-e nemzeti ünnep, 1492-ben ezen a napon látta meg Kolumbusz az óceánon átkelve a szárazföldet; hagyományos katonai díszelvonulással, ahol a király megkoszorúzza a spanyol hősök emlékművét. 2017-ben Nicolás Maduro venezuelai elnök, páros lábban beleszállva a spanyol ünnepbe és Bourbon VI. Fülöp spanyol királyba, elővette a fekete legendát: „Mégis minek az ünnep? A halálnak, az invázióknak, a tortúrának, a népiirtásnak. Mégis mit ünnepel Spanyolország? Mit ünnepel Spanyolország királya? Bocsánatot kellene kérnie! [...] Az emberiség valaha volt legnagyobb népiirtását – 80 millió indián és 50 millió afrikai kiirtását – nem lehet elhallgatni.” Máig sem tudja megállapítani a történetírás, hogy a 15–16. század fordulója előtt Amerikának mekkora volt a népessége. A történetírás által hangoztatott népességpusztulást – bár azt senki nem tudja megmondani, mihez képest csökkent és mennyivel – nem a spanyolok pengéje vagy puszkagolyói, (fekete) legendás csatalovai meg harcikutyái, hanem a kanibalizmus és törzsi háborúk mellett az ott már meglévő és a behurcolt járványok együttesen okozták, erről részletesen írt Motolinia. Tegyük fel a kérdést, hogy ha ott a spanyolok mindenkit kiirtottak, akkor mégis honnan lettek azoknak az őslakosoknak a tízmilliói, akik a mai napig is (!) Közép- és Dél-Amerikában élnek!? Miből lett

⁴ Cristian Rodrigo ITURRALDE: *1492 – fin de la barbarie – comienzo de la civilización de América*. Buen Combate, Buenos Aires, 2014. 172.

mára az a sok száz milliós (!) kevert, spanyol és főként indián (sokkal kisebb részben fekete) felmenőkkel bíró lakosság, amit látunk szerte a volt spanyol amerikai területeken? Nem tűnik fel, hogy az európai, indián és fekete keveredést leíró *mestizo*, *mulato*, *zambo* kifejezések spanyol és nem angolszász vagy francia eredetű szavak? Nem tűnik fel, hogy a fekete–fehér etnikai konfliktusokról szóló hírek szinte mindig az Egyesült Államokból, az angolszász világból jönnek, nem pedig a volt spanyol területekről? Az itthon valamelyest ismert évszázados indián–fehér háborúk, a Pocahontas- és Winnetou-történetek az angolszász és nem a spanyol területekről valók... Hogyan is van ez? Csakis úgy, hogy a spanyolok – a fekete legendával szemben – nem kiirtották az indiánokat, hanem olyan politikát folytattak, amely egyrészt a hittérítésre, másrészt a keveredésre épült.

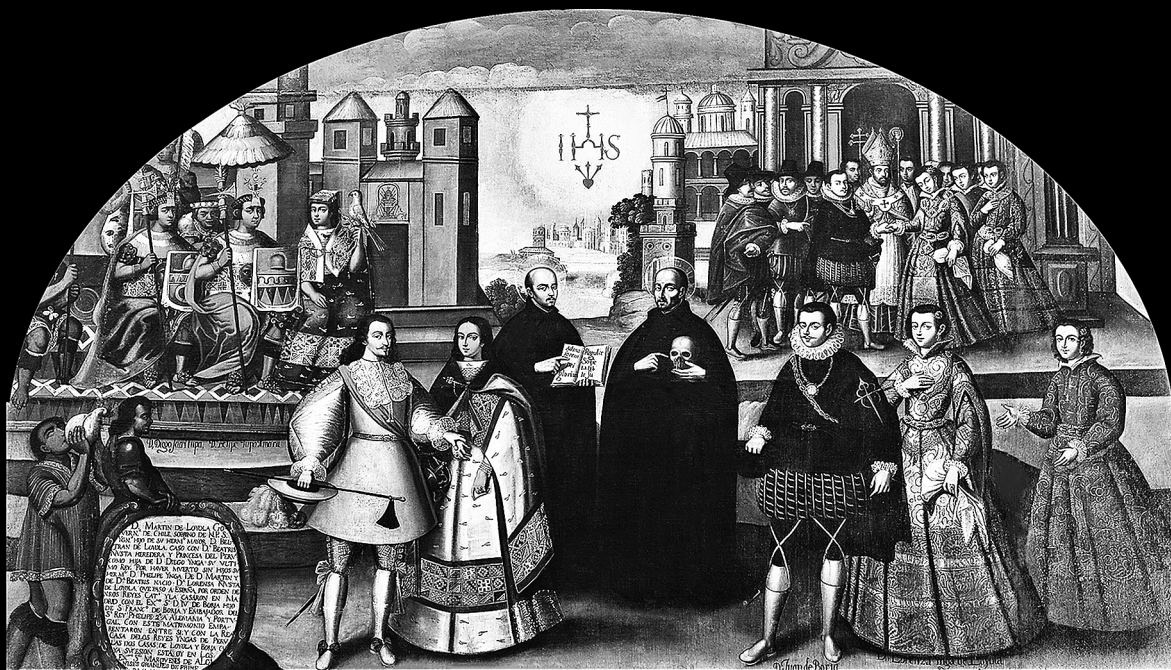
A spanyol uralkodók „új Jeruzsálemnek” nézték az Indiákat, ahol elképzelésük szerint egy „tisztá katolikus világot” fognak majd építeni. Az uralkodók a kezdetektől fogva szorgalmazták, hogy az új világban a „bálványokat tüntessék el”, az Indiákra menő spanyoloknak pedig kötelességévé tették, hogy „az indiánokat jó szokásokra és a szent katolikus hitre tanítsák, és szoktassák le őket az emberhús evéséről”.⁶ A kezdeti időszakban voltak fegyveres összecsapások, de a hittérítés – a fekete legendával ellentétben – nem tűzzel-vassal történt, hanem tömegével, önkéntesen, éppen a fent említett azték, maja stb. kanibalizmussal szemben. Két szemléltető példa: a Habsburgok még a 16. század végén is megerősítették Tlaxcala azon kiváltságát, hogy csak született tlaxcalai indiánok kormányozhatják, még más indián törzsekből valók sem, mivel a tlaxcalaiak az „elsőik között vették fel a szent katolikus hitet”.⁷ Cuzcóban, az inka fővárosban az első kegyes alapítványokat, kolostorokat (Iglesia de San Cristóbal, 1546) nem is a spanyolok, hanem az inka uralkodóház maga alapította. Az egykori azték, inka fővárosokban és más jelentős helyeken már

Habsburg II. Fülöp spanyol- és portugál király (1556/80–1598) és Habsburg Mária spanyol infánsnő, római császárné, magyar és cseh királyné, 1548 és 1551 között a spanyol birodalom kormányzója (Wikimedia Commons)

5 Ramón María SERRERA: *La América de los Habsburgo (1517–1700)* Editorial Universidad de Sevilla, Sevilla, 2019. 124–130.

6 Ley II (1526) I. könyv, I.

7 Ley XXXIII (1585) VI. könyv, I.

Genealógia –

A Loyola, az Inca és a Borja családok összefonódását ábrázoló 17. századi festmény, amely a perui Limában található Museo Pedro de Osmában van kiállítva (Centro Cultural Inca Garcilaso)

a 16. század első felében az indiánok tömegesen vesznek részt katolikus ünnepeken.⁸ Kicsit nehéz elképzelni, hogy a spanyolok erőszakkal kényszerítették volna ájtatos körmenetre, csendes imádkozásra vagy az oltári szentség magukhoz vételére az indiánokat, ellenben nagyon is elképzelhető az ellenállás, amikor az aztékok, maják vitték erőszakkal az indiánokat a költöztetők elé, hogy élve kivádják a szívüket, és utána megegyék őket. A hatalmas kontinensen a térítés folyamata igencsak elhúzódott, bár a kezdetektől fogva szorgalmazta a korona, hogy „az indiánok, mulattok, feketék, szabadok vagy rabszolgák, keresztény doktrínát hallgassanak, hogy keresztény módra élhessenek”,⁹ de még a 17. században is kénytelen foglalkozni vele a politika. A spanyol inkvizíció joghatósága a Habsburgok akarata szerint nem terjedt ki az indiánokra.¹⁰

A spanyoloknak az indiánokkal való keveredését maga a korona szorgalmazta, hiszen a politikai egység megteremtésének legjobb módja az uralkodók szerint az egy közös hit alatt az egy vérré válás volt. Az indiánokkal (és a feketékkel) való keveredés már csak azért sem es(het)ett nehezebbé a spanyoloknak, mivel évszázadok óta valami hasonlót folytattak az Ibériai-félszigeten is, ahol a középkorban a spanyol nemesség és a polgárság körében bevett dolog volt a jómódú zsidó vagy arab (mór) kereskedőcsaládokba házasodni.¹¹ Izabella királynő már a végrendeletében (1504) rögzítette, de tíz évvel később II. Ferdinánd király is megerősítette törvényben, hogy „teljes szabadságában álljon az indiánoknak, hogy azzal házasodjanak, akivel csak akarnak, akár indiánokkal, akár spanyolokkal”.¹² Peruban van is egy allegorikus festmény a 17. századból, amely az inka hercegi Yupanqui, valamint a spanyol Loyola és a (Habsburgokkal unokatestvéri fokon rokonságban álló) Borgia családok összefonódását ábrázolja, középen a két szent rokon, Loyolai Szent Ignác és Borgia Szent Ferenc, két szélén pedig az előkelő indián és spanyol násznp. Az indiánok és a spanyolok közötti – a spanyol korona által szorgalmazott – keveredés a társadalom

8 Juan Chiva BELTRÁN: *El Corpus y el Imperio hispánico. Autoridades, naturales y usos de la devoción al cuerpo de Cristo = La Piedad de Casa de Austria*. szerk. Víctor MINGUEZ – Inmaculada RODRIGUEZ, Ediciones Trea, Valencia, 2018. 73.

9 Ley XII (1537), Ley XIII (1538, 1549) és Ley XV (1618) I. könyv, I.

10 Ley XXXV (1575) I. könyv, XVIII.

11 Lásd bővebben: Faustino Menéndez PIDA: *La nobleza en España: ideas, estructuras, historia*. Real Academia de la Historia, Madrid, 2015. 314.

12 Ley II (1514) VI. könyv, I.

legfelsőbb rétegétől a legalsóbb rétegéig megvalósult. A számítások szerint az 1570-es évekre az egész iberoamerikai (tehát spanyol és portugál uralom alatt lévő) területet számítva a 10,2 milliós lakosságból mindössze 140 ezer volt európai, 260 ezer *mestizo*, *mulato* vagy *negro*, és még 9,8 millió őslakos indián.¹³ Ezt a tendenciát látjuk a 17–18. században is. Ellenben ilyen keveredési politikát nem látunk a gyarmatbirodalmakon, épp ellenkezőleg: az angolszász–fekete keveredést tiltó törvények sorát látjuk Észak-Amerikában, amely tilalmat az USA-ban csak 1967-ben (!) oldották fel.

A rabszolgaság (Nyugat-)Európa egyes részein, Afrikában, Amerikában vagy Ázsiában úgy az ókorban, mint a közép- és újkorban egyaránt ismert és bevett dolog volt. Az arabok, oszmánok mellett a nyugat-európaiak (angolok/britek, franciák, hollandok) a 16–19. század során csak bekapcsolódtak az afrikai/ázsiai rabszolgakereskedelembé, a spanyolok azonban nem! A spanyol birodalomban volt ugyan rabszolgaság, de a rabszolga-kereskedelemben a spanyolok nem vettek részt, azt – úgy a spanyol, mint a portugál birodalom esetében – leginkább mások űzték. A spanyol területeken a rabszolgatartás mértéke meg sem közelítette a portugál, brit vagy később a *yankee* birodalomban lévőét. A feketék közül számosan szabadok lettek a spanyol-amerikai területeken, sokaknak saját háza vagy birtoka is lett, őket adófizetésre is tudta kötelezni a korona.¹⁴ Az atlanti rabszolgakereskedelem Afrikából Brazíliába, a karibi térségbe és Észak-Amerika keleti részére irányult, ennek nyoma az amerikai kontinens etnikai térképén a mai napig jól látszik.

A spanyol korona nem engedte az indiánokat rabszolgává tenni – korábban az indiánok között általános volt, hogy egymást rabszolgaságra vették –, hanem szabadságban kívánta megtartani őket.¹⁵ A katolikus egyház globálisan ugyanezt hangsúlyozta – a Habsburgokkal egyébként rokonságba kerülő – (Farnese) III. Pál pápa *Sublimis Deus* kezdetű bullájában (1537) az indiánok vagy akármely más, még nem ismert népek szabadságát, a velük való jó bánásmódot és a katolikus hitre térítésüket kiemelten szorgalmazta. A korábbi indián nemesség vezető rétege (*caciques*) továbbra is megtartotta befolyását, az adminisztrációban is végig vezető szerepet játszott, a kialakított helyi önkormányzatokban (*cabildo*) szabadon választották őket, javaikat szabadon bírták.¹⁶ Az indiánokkal szembeni, egyes konkvisztádorok által elkövetett kegyetlenkedésekre, visszaélésekre, jogsértésekre vehemensen reagált a politika. A visszaélésekkel szemben az indiánok szabadságát, méltóságát már Izabella királynő kimondta végrendeletében (1504), a jogi státust pedig a burgosi törvények (1512) széles körben rendezték, például azt, hogy földjeiknek ők a tulajdonosaik, vagy azt, hogy a 14 év alatti gyermekek nem dolgozhatnak. A spanyol uralom előtt a rabszolgamunka, kényszer- vagy gyermekmunka természetes volt az indiánok között. A vásár- és ünnepnapokon pihenőnapot vezettek be a Habsburgok, ami korábban teljességgel ismeretlen volt az indiánok között.¹⁷

rabszolga-kereskedelemben a spanyolok nem vettek részt

ZSÁKMÁNYSZERZÉS?

De las Casas szerint a spanyolokat „egyedül csak az arany és zsákmány érdekelté”, amely narratíva a fekete legenda egyik fő eleme. 2019-ben Andrés Manuel López Obrador mexikói elnök a „spanyol” hódítás 500. évfordulóján felszólította VI. Fülöp spanyol királyt, illetve Ferenc pápát, ami önmagában érthetetlen, hogy kérjenek bocsánatot a hódítás során a spanyolok által elkövetett abúzusokért. Természetesen voltak kegyetlenkedések, mint minden

¹³ SERRERA: *I.m.* 131.

¹⁴ Ley I (1574) VII. könyv, V.

¹⁵ Ley I (1526) VI. könyv, I.

¹⁶ Ley XXXII (1580) VI. könyv, I. Vö. Kerstin NOWACK: „Como cristiano que soy”. Testamentos de la elite indígena en el Perú del siglo XVI. *Indiana*, 2006/23.

¹⁷ Ley XVII (1541) I. könyv, I.

Folytonosság –
Az inka uralkodók sorát
ábrázoló 18. századi sorát
műalkotás, a perui
Limában található
Museo Larcoóban
(www.museolarco.org)

háborúban és összecsapásban, de hát az erőszakot nem a spanyolok honosították meg Amerikában, a törzsi háborúkat, a kannibalizmust, az emberáldozatokat, a rabszolgaságot már ott találták. Az valahogy nem jutott eszébe a mexikói elnöknek, hogy felszólítsa az Amerikai Egyesült Államok elnökét, hogy kérjen bocsánatot azért, mert az 1840-es években – az akkora már évtizedek óta független, a spanyol koronától elszakadt – Mexikóra támadó agresszor USA megfosztotta Mexikót többek között a kaliforniai aranybányáktól és a később oly fontosra váló texasi olajlelőhelyektől. Ez persze politikai erőviszony kérdése, Porfirio Díaz mexikói elnök elhíresült mondása, „Mexikó te

szegény, oly távol Istentől, s oly közel az Egyesült Államokhoz”, ezt hajszálpontosan visszaadja.

A spanyolok nem zsákmánynak tekintették Amerikát, hanem a spanyol királyságok szerves részének, Amerika nem Spanyolországé volt, *Amerika Spanyolország volt*. A fekete legendával ellentétben, noha persze voltak egyesek, akik raboltak és fosztogattak, általánosságban nem mondható el, hogy a spanyolok kirabolták volna Amerikát. Az ezüstflották – amelyek az amerikai aranyat és ezüstöt vitték az Ibériai-félszigetre – (fekete)legendás rakomány elsősorban az amerikai (nemesfém)bányák jövedelme utáni királyi egyötöd (*quintos reales*) adót jelentette.¹⁸ Az Indiákról származó jövedelmet nem elszórakozták a spanyolok, hanem az oszmánokkal, illetve a Portával szövetséges franciákkal, hollandokkal, angolokkal és más protestáns hatalmakkal vívott háborúkra költötték, illetve az adósságszolgálatra. Ha onnan a spanyolok mindent elraboltak volna, akkor meg kellene tudni magyarázni két alapvető kérdést. Egyrészt azt, hogy a világ első, négy kontinensre kiterjedő globális hatalma, erejének teljében – az 1557–1666 közötti időszakban – hogyan jutott tíz alkalommal fizetéseképtelenségre úgy, hogy 1687-re emellett százmillió nagyságrendben halmozott fel kifizetetlen adósságot.¹⁹ Másrészt meg kellene tudni válaszolni azt, hogy mégis miből épültek fel Amerikában a mai napig is látható (bel)városok százai? Ha megnézzük a 16–17. században épült amerikai spanyol egyetemeket, ispotályokat, kormányzói palotákat, az arannyal telezsúfolt templomok és katedrálisok rózsafüzérszerű láncolatát szélteben-hosszában arrafelé, akkor talán megtaláljuk a választ is, hogy hová lett az arany és az ezüst.

Az amerikai arany és ezüst döntő többsége helyben maradt, amit a Habsburgok szorgalmazására Amerika felépítésére fordítottak a spanyolok. A spanyoloknak soha nem voltak Kelet- vagy Nyugat-Indiai [Kalóz] Társaságaik, mint a briteknek, hollandoknak, franciáknak a 17–19. században. A fináncióke persze már a kezdetek kezdetén megpróbált a spanyol hatalom farvizén közvetlen hasznot húzni a felfedezésekből. A bajorországi Fugger–Welser-bankházak felé eladósodott Habsburg uralkodó szorongatott helyzetében 1528-ban Venezuelát például koncesszióba adta Bartolomeo Welsernek,²⁰ azaz kényszerből beleegyezett, hogy a kifizet(het)etlen hatalmas adósság egy részét vagyontranszferben „leverjék” rajta. A terület kifosztásába, az indián lakossággal szembeni kegyetlenkedésbe kezdő németek visszaélései miatt azonban 1546-ban visszavonta a koncessziót. A spanyolok küldetésnek (*misión*) fogták fel Amerika felfedezését és katolizálását, nem úgy, mint a nyugat-európai hatalmak, akik vállalkozásként (*enterprise, venture*) álltak hozzá, és kezdettől fogva zsákmányként tekintettek a leigázandó területekre világszerte, de volt, amire még úgy sem: Ausztráliát például fegyenctelepnek (*penal colony*) használták a britek.

a spanyolok
nem zsákmánynak
tekintették Amerikát

A TEREMTŐ BIRODALOM

Az első ötven esztendő a hódítás és az új hatalmi és társadalmi berendezkedés kialakításának időszaka volt Amerikában, amit nem gyarmatként, hanem a spanyol királyságok szerves részeként tartottak számon, „minthogy egy koronából valók Kasztília és az Indiák királyságai”.²¹

A spanyol uralkodók 1501-ben VI. Sándor pápától megkapták az ottani dézsmaszedés jogát és felhasználásának kötelezettségét arra, hogy az Indiákon templomokat építsenek.²² A Katolikus Királyok alapítják meg az első érsekséget (1504) Santo Domingóban, sőt megkapják Rómától a főkegyúri jogot (1508),

18 Ley I (1504) VIII. könyv, I.

19 Lásd bővebben: Marcos MARTÍN: La deuda pública de la Corona de Castilla en los siglos XVI y XVII. *Publicaciones de la Institución Tello Téllez de Meneses*, 2011–2012/82–83. 50.

20 Jules HUMBERT: *L'occupation allemande du Vénézuéla au XVIe siècle, période dite des Welser (1528–1556)* Feret & fils, Bordeaux–Párizs, 1905. és Juan FRIEDE: *Los Welser en la conquista de Venezuela*. Ediciones Edime, Caracas, 1961.

21 Ley XIII (1636) II. könyv, II.

22 *Colección de Bulas, Breves* (1879) 20.

majd felállítják az első (királyi) bíróságot (1511).²³ Aragóniai Ferdinánd alatt 1512-ben átfogó törvénykönyvben (*Leyes de Burgos*) szabályozzák az Indiák viszonyait, amit a Habsburgok később folyamatosan kiegészítettek, az igényekhez igazítottak (*Leyes de las Indias*), a Habsburg II. Károly spanyol király által nyomtatásban kiadott (1681) törvénygyűjtemény több mint kétezer oldalt tesz ki. Az uralkodók kimondták, hogy „azokat a régi jó [indián] szokásokat, ami a kereszténységbe és az Indiák törvényébe nem ütközik, meg kell tartani”,²⁴ amely nyilvánvalóan nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az új berendezkedést és a katolikus vallást elfogadják az indiánok. Nápolyban vagy az Ibériai-félszigeten Aragónia, Katalónia, Valencia, Navarra, Portugália élén a Habsburgok – akik Kasztíliaiban tartották a székhelyüket – képviselőiben alkirályok álltak, és Amerikában ugyanezt látjuk. A legfőbb kormányzati szerv az uralkodó döntéseit előkészítő Indiák Tanácsa volt, a törvények, rendeletek többségét az Indiák kezdeményezésére és igényére hozták az uralkodók, az indiánok kérvényeikkel főszabály szerint az Indiák Tanácsához folyamodhattak, de a tlaxcalaiak külön kiváltságot is kaptak, „szabadságukban álljon megjelenni előttünk vagy szabadon írni nekünk anélkül, hogy az alkirályok vagy a bírók megakadályoznák”.²⁵ A Habsburgokat alkirályként Amerikában (is) a legelőkelőbb spanyol arisztokrata családok képviselték, akik mint a király alteregói képesek voltak az uralkodó távollétében a királyi hatalmat megjeleníteni. (A spanyol uralkodók – a birodalom fennállása során – soha nem jártak személyesen az Indiákon.)

” a spanyolok küldetésnek fogták fel Amerikát

A spanyol korona a saját, legjobbnak hitt kultúrája terjesztése érdekében szorgalmazta templomok és katedrálisok építését, méghozzá az indiánok javára. Ugyanebben a tudatban alapított a spanyol korona több mint ezer kórházat, az elsőt 1502-ben éppen Amerikában, aztán Ázsiában (ott főként a Fülöp-szigeteken), ahol biztosította, hogy ingyenesen, „a keresztényi szeretet jegyében gyógyítsák a szegény betegeket”.²⁶ A Habsburgok kezdettől fogva szorgalmazták az indián nemesség gyerekeinek oktatását, az érsekek, püspökök, alkirályok, kormányzók kötelességévé téve annak megszervezését. Az első iskolákat még az 1520-as években létesítették Amerikában. Ugyancsak a közjó érdekében alapított, épített és tartott fenn a spanyol korona – alkirályok, érsekek, püspökök közreműködésével – 27 főiskolát és 32 egyetemet a 16–18. század során, az elsőt 1538-ban, ahol akár spanyolok is, de főként a (szegény) *mestizok* vagy az indiánok tanulhattak, ingyen.²⁷ Sokatmondó, hogy az Ibériai-félszigeten sem volt több egyetem a korszakban. Ezek az egyetemek a legrégebb és legelőkelőbb spanyol *universitas*, a salamancai egyetem (1218) kiváltságait kapták meg, sőt a Habsburgok akaratára az indiánok helyi nyelvjárását is fenntartották és tanították.²⁸ A Habsburgok külön gondoskodtak arról, hogy az oktatáshoz megfelelő könyvtárolomány is rendelkezésre álljon, részben a helyi nyomdák alapítása, másrészt a könyvek bevitelére útján. Csak az Indiák Tanácsa által engedélyezett könyveket – köztük szótárakat is – lehetett nyomtatni vagy bevinni Amerikába, a könyveket lajstromba vették, a Tanács által jóvá nem hagyott könyveket elkobozták, különösen „az eretnek kalózok [*hereges piratas*] által becsempészett könyveket, amelyek nagyon károsak a szent katolikus hiten lévő alattvalóinkra”.²⁹ Hasonló megfontolásból arra is ügyelt a korona, hogy idegenben képzett papok, szerzetesek ne mehessenek az Indiákra. Hány állami egyetemet, főiskolát, ispotályt emeltek a franciák, hollandok, britek az amerikai, afrikai/ázsiai gyarmataikon a 16–18. század során az ottani őslakosok javára? Egyet se.

23 Uo. 24. és Ley II (1526) II. könyv, XV.

24 Ley XXII (1530) V. könyv, II. és Ley XIII (1555) II. könyv, I.

25 Ley XXXV (1582) VI. könyv, I.

26 Francisco GUERRA: *El hospital en Hispanoamerica y Filipinas 1492–1898*. Ministerio de Sanidad, Consumo y Bienestar Social, Madrid, 1994. és Ley I (1541) I. könyv, IV.

27 Marcelo Gullo OMODEO: *Lo que América le debe a España*. Espasa, Barcelona, 2023. 138–140. és 142–145., illetve Ley XII (1543) és Ley XIII (1557) I. könyv, XXIII.

28 Ley XXXVIII (1627) I. könyv, XXII.

29 Ley VII (1556) I. könyv, XXIII. és Ley XIII (1609) I. könyv, XXIII.

ÖSSZEGZÉS HELYETT

A spanyol (Habsburg) birodalmat az ellenségeik a 16–17. század során – a katolikus Európát eltörölni igyekvő oszmánokkal kokettáló franciák, hollandok, angolszászok – nem tudták megtörni a harctéren. Ezért a valóságos fegyverek mellett a szellemi hadviselés eszközához is nyúltak. Az általuk elkövetett népirtást, vallásháborúkat során elkövetett kegyetlenkedéseket, kínzásokat, a világ egy jelentős részének kifosztását, a rabszolgakereskedelmet rajzokba, pamfletbe, irodalmi művek sorába foglalták, és azokat ráhúzták a spanyolokra. A fekete legenda propagandistái tudatosan meghamisították a spanyol jelenlétet Amerikában, az emberek pedig elhitték Európában, hiszen fogalmuk sem volt arról, hogyan nézett ki Amerika a spanyol uralom előtt, sem arról, hogyan a spanyol uralom alatt. E konstruált hamis elbeszélés része, hogy a spanyol örökségre és kötődésre emlékeztető *Hispanoamérica* fogalmat is sikerült eltörölni a 20. század elején, és az értelme(zhete)tlen *Latinoamérica*, a *hispanoamericano* helyett pedig a *latino* elnevezést elterjeszteni.³⁰ A tények és a források alapján a (spanyol) Habsburgok örökségét Amerikában egyszerűen ki kell venni a gyarmatosítás fogalmi köréből. ■

Egyetemesség –

A Habsburgok által 1551-ben alapított San Marcos Egyetem udvara Peru fővárosában, Limában
(*Wikimedia Commons*)

30 Aurelio M. ESPINOSA: *América española, o Hispano América: el Termino „América latina” es erróneo*. Madrid, 1919. 9.